గోమతి

[కథానిక]

శ్రీ ఇసుకపల్లి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి

వాకిట్లో బండి ఆగినట్లనిపించింది. తలుపు కొట్టినట్లు చప్పుడుకూడ అయింది. ఎవరో అని వాకిట్లోకి వెళ్లాడు తలుపుతీసి. శాంతా, గోపీ నంచానివున్నారు. కామయ్యగారి యిల్లు యిదేనా అంటూ, సమాధానంకోసంకూడ ఆగకుండానే లోపలికి వెళ్లారు, తలుపు తీసిన మనిషి యెవరో తెలుసుకోకుండానే. శాంత యింట్లో అడుగుపెట్టిందో లేదో ఒక్కసారిగా రతి వచ్చి ఆమెను కౌగలించుకొని కన్నీరుపెట్టింది. వాళ్లిద్దరూ ఒకళ్లనొకళ్లు చూసుకొని ఎన్నాళ్లయిందో; గోపీకి అప్పుడు తెలిసింది రతి అంటే శాంతకు యెంత ప్రేమో. ఇంతలోనే దొడ్లోంచిగామాలు వచ్చింది మంగమ్మ తన సహజ కఠినత్వాన్ని వెళ్లగక్కుతూ—

'స్నేహితురాలితో తర్వాత మాట్లాడుకోవచ్చులే. ముందర నే చెప్పిన పని చేసి అఘోరించమా'అంటూ.

ఈమాటలను రతి యివాళ యెక్కువగా నొచ్చుకుంది స్నేహితురాలిముందరకూడ అన్నదే అని. శాంతకు జాలివేసింది. గోపీకి కష్టంవేసింది. కాముడు మాత్రం పెళ్లాన్ని అట్లా అదుపుఆజ్ఞలలో పెట్టాలన్నట్టుగా చూశాడు. ప్రక్కయింటి అమ్మలక్కలు మంగమ్మగారింటికి యెవరో వచ్చారట అంటూ చూడటానికి రాగా వాళ్లనుకూస్తా మంగమ్మ కసురుకొంది. పరాయివాళ్లదగ్గర ఆ చాదస్తురాలిని వెలితిపెట్టటం యెందుకని కొందరు తలవంచుకుపొయ్యారు. కొందరు ఆపుకోలేక అక్కడే నాలుగు అని పోయారు. దీంతో గోపీకి మంగమ్మగారివిషయం అంతా అర్థమైపోయింది. వచ్చినవాళ్లను కూర్చోమనన్నా అనలేదే తన భర్త అని లోలోన బాధపడుతోంది రతి. భర్తఅత్తగార్లయెదట పరాయిమగవాణ్ణి కూర్చోమని చెప్పటానికి ఆవిడకు తాహతు లేకపోయింది. పోనీ, శాంతచేతనన్నా చెప్పిద్దామన్నా అదీ అంత బాగా అనిపించలేదు. భర్తవంక, తనవంక ఆత్రుతతో చూడటం రతిముఖాన్ని చూసి గ్రహించిన గోపీ తనంతటతానే ప్రక్కనున్న బల్లమీద కూర్చున్నాడు. అటూయిటూ తిరుగుతున్న మంగమ్మమొహం కొంచెం చిటచిటలాడింది. శాంత చొరవగల మనిషి. తనను పలకరించకపోగా యీసడింపుగా వున్నదని గ్రహించికూడ మంగమ్మతో తనే మాట్లాడింది.

'మామ్మగారూ, నేనూ రతీ చిన్నప్పటినుంచి ఒకచోటే కలిసి మెలిసి వున్నాము. పెళ్లి అయినప్పటినుంచి ఒకళ్లొకళ్లు చూసుకోవటం పడలేదు. ఇప్పటికి ఆరేళ్లయింది. మీరంతా యిక్కడున్నట్లు ఆచూకీగా తెలిసి వచ్చాను. యీ ఒక్కరోజూ రతితో కలిసి వుండేటట్లు ఒప్పుకోరూ'అని జాలిగా అడిగింది.

వెంటనే మంగమ్మ కోపంతో 'ఒక్కరోజు కాకపోతే పదిరోజు లుండు. నాసామ్మేంపోయింది! తెచ్చిపెట్టటానికి వాడున్నాడు. చేసేందుకు యిది వుంది. మధ్య నేను ఒప్పుకోవాలా యేమిటి'అని కసురుకొంది.

ఇంతలో గోపీ లేచి యిప్పుడే వస్తానని చెప్పి బయలుదేరాడు. ఇంట్లో యెవరూ మాట్లాడలేదు. ఆయన వెళ్తుంటే సంగతి తెలిసిన గోపీ యేమీ అనుకోలేదు. కాముడు యేదో పనివున్నట్లు దొడ్లోకి వెళ్లాడు. తల్లిని చాటుగా పిలిచాడు. ఏవో గుసగుసలు ప్రారంభించారు.

అదనుకోసం కరువు వాచినట్లుగా వున్న శాంత ఒక్కసారిగా—

'ఏమమ్మా, మీ అత్తగారు అట్లా కసురుకొంటుందే? నిన్ను సరిగా చూడదాయేమిటి? నీభర్త కూడ అన్యోన్యంగా వున్నట్లు కనిపించడే. నేను యిట్లా అంటున్నానని యేమీ అనుకోకు. చొరవచేత మాట్లాడుతున్నా'అంటూ రతితల తన తలదగ్గరకు చేర్చింది.

ఇంకోళ్ల దగ్గరవుతే రతి భర్తనూ, అత్తగారినీ వెనకేసుకొచ్చేదే. శాంతదగ్గరమాత్రం అట్లా చెయ్యలా. లోలోన ఏడుస్తూ చెప్పుతుంది.

'నే కాపరానికి వచ్చింది మొదలు యింత వరకూ ఒక్కనాడైనా నాతో సరిగా మాట్లాడటం గాని, నన్ను చూసి సంతోషించటంగాని లేదమ్మా. ప్రతీరోజూ యేదో సాధింపే. ఏవో దెప్పిపొడవటమే. నా పెళ్లినాడు మానాన్న అల్లుడికి వుంగరం చేయించి యిస్తానన్నాడు. అప్పుడు వీలుకాలేదు. తర్వాత మానాన్నస్థితి అంతా నీకు తెలిసిందేకదా! నన్ను యింతవరకూ ఒకసారికూడ మాఅమ్మనీ నాన్ననూ చూద్దామన్నా పంపలేదు. వారు చూడబోతే యేదో తటస్థంగా వుంటూవుంటారు. అటూఅనరు. ఇటూ అనరు. ఇట్లా చేస్తున్నాకూడ దుఃఖాన్ని అంతా మింగి అత్తగారిదగ్గర సంతోషంగానే వుంటూ వుంటా. ఆవిడకు యేమి కావాలో యెప్పుడు పిలుస్తుందో అని ఆదుర్దాగానే వుంటున్నా. కాని ఏం లాభం ?...యింతకీ నామొహాన ఇట్లా రాసివుంది గామాలు'అని బావురుమంది. ఆపుకోలేని దుఃఖముతో శాంతగుండె బరువెక్కింది. అత్తగారు వస్తున్నట్లున్నారు అంటూ రతి శాంతతో ఏవో మాట్లాడుతున్నట్లు నటించింది.

'నీయిష్టము వచ్చినవాళ్ళను తెచ్చిపెట్టుకో. యింట్లో నాపెత్తనమా నాయిదా ? నే వెళుతున్నాలే' అని రుంజుకుంటూ మంగమ్మ వూళ్లోవున్న అప్పగారింటికి వెళ్ళింది.

రతికి యేమీ తోచలేదు. భర్తను యేదో అడుగబోతుంటే, 'మీ రిక్కడుండచ్చు. నాకు పనివుంది. నే వెళ్లుతున్నా' అంటూ వెళ్లిపోయాడు కాముడు. యీమాటలు విరోధంగా అన్నారో, విహితంగా అన్నారో వాళ్ళకి అర్థం కాలా. నిజానికి కాముడిక్కీ తెలీయదు యెట్లాఅన్నదీ. శాంతకు గాబరాగా వుంది. ఏం తోచలా. యెట్లాగోట్లా చిన్నతనపు కబుర్లు చెప్పుకుంటూ ఆపూటకు భోజనం చేశారు. సాయంత్రమయ్యేసరికి గోపీ వచ్చాడు. ఇంకా రతీ శాంతా యేవో మాట్లాడుకుంటూనేవున్నారు. ఏం మాట్లాడుకుంటున్నారో అని ప్రక్కనుండి వింటూ కూర్చున్నాడు గోపీ. శాంత తనకు పిల్లలులేనట్లూ, తనభర్త వ్రతాలూ, పూజలూ అంటే ఆక్షేపిస్తాడనీ, డబ్బు వృధాగా ఖర్చు పెడతాడనీ, అదేమిటంటే విసుక్కుంటాడనీ తననుగురించి చెప్పుతున్న గ్రంథంఅంతా వింటున్నాడు. తనను మామగారు చాలా ప్రేమగా చూస్తారనీ, మరిదికికూడ తనంటే భక్తీ, గౌరవమూ, ప్రేమా వుందనీ, మరిది మామగారి మాట వినడనీ, ఆయనకు ఎన్ని సంబంధాలు వచ్చినా యిష్టపడడనీ, తనమరిదికి వెధవపిల్లను చేసుకోవటమే యిష్టమనీ, దీంతో మామగారికీ, మరిదికీ మాటామాటా వచ్చిందనీ, మరిదినిగురించిన గలాభేగాని, యింట్లో మరే యితరకలతలూ లేవనీ, యింకా వాళ్ళింటిగొడవలన్నీ చెప్పుతుంటే గోపీ సావధానంగా వింటున్నాడు. రతి, తనకు యిద్దరు పిల్లలు కల్గినా యేడాది తిరగకమునుపే పోయారని చెప్పింది. ఇట్లా వాళ్లు యిష్టాగోష్టి జరుపుతూవుండగానే, అప్రయత్నంగా మంగమ్మ కొడుకును వెంటపెట్టుకొని యింట్లోకి వచ్చింది. చాటుగా వున్న గోపీని చూడకుండానే వెంటనే శాంత తన భర్తకోసం యెదురు చూస్తున్నట్లు వాకిట్లోకి వచ్చేసరికి ఆ యన కనిపించాడు. ఇద్దరూకలసి వెళ్ళిపోయారు. ఇక్కడ మంగమ్మ రతిని దుమ్మెత్తిపోసింది. శాంతను చూసేటప్పటికి, రతికి తన తల్లితండ్రులను చూసినట్లు అనిపించింది. ఆవిడమనస్సంతా అటే వుంది. అందుకని అత్తగారి శాపనార్థాలు ఆవిడచెవికి యెక్కలా. ఆరాత్రి అట్లా గడిచిపోయింది.

తెల్లవారింది. వాకట్లోనుంచి ఓముసలాయనా, ఓ పడుచుపిల్లా యింట్లోకి వస్తున్నారు.

'గోమతిని యెందుకు తీసుకొచ్చావు? దుడుకు పిల్ల! మనమాట వింటుందా పెడుతుందా? ప్రొద్దున్నే దీని మొహం చూడాలసివచ్చింది. అసలు మొన్నే వస్తానన్నావుగా నువ్వు' అంది మంగమ్మ, వాళ్ళు రావటం తోనే.

గోమతి తల వంచుకుంది. ముసలాయన ఆవిడ వంక చూశాడు వచ్చాంకదా అన్నట్లు. తండ్రితోపాటు లోపలికి వెళ్లింది గోమతికూడ. రతి అంటే అతిప్రేమ. ఇద్దరూ సొంత అప్పచెళ్ళెల్లులాగ వుంటారు యెప్పుడొచ్చినా సరే. అందువల్ల ఆ అమ్మాయి రతిదగ్గరకు వెళ్ళి కూర్చుంది. ఇక్కడ అన్నా, చెల్లెలూ యేదో లోకాభిరామాయణం మాట్లాడుతూ కూర్చున్నారు. వూళ్ళో వున్న యింకో చెల్లెలికీ, యీ ముసలాయనకూ విరోధాలు వచ్చి చాలారోజులైంది. ఇంతవరకూ ఆ యింటిగడప త్రొక్కి యెన్నాళ్లయిందో యీ ముసలాయన. యెప్పుడొచ్చినా యీ మంగమ్మగారింటికే వస్తూవుంటాడు. వాళ్లిద్దరూ యేదో మాట్లాడుకుంటూ కూర్చున్నారు. ఆసాయంత్రము ప్రక్కయింట్లో వాళ్ళ బ్బాయికి ముద్దసుడుములట. పేరంటానికి రతిశ్ఋంగారించుకొని బయలుదేరింది. ఆవిడవెంట గోమతీ వెళ్ళే ప్రయత్నంలో వుంది. ఇది చూసి మంగమ్మ నాలికకరుచుకొని, పెద్దగా అరుస్తూ 'నువ్వెళ్ళద్దు, నువ్వెళ్ళద్దు, నువ్వెళ్లకూడదు' అంది.

ఈ అరుపులు వింటూకూడ సహజంగా మాట్లాడే రీతినే మాట్లాడుతోం దనుకొని గోమతి బయలుదేరింది పేరంటానికి. తండ్రిమాత్రం తన చెల్లెలిమాటలు వినేటప్పటికి దుఃఖాన్ని ఆపుకోలేకపోయాడు. 'అమ్మా, గోమతీ యిటు రా' అన్నాడు వణుకుతూ. తండ్రికూడ రమ్మనేటప్పటికి ఆవిడకు కోపం వచ్చింది. 'వెళ్లనే వెళ్లన్లే' అంటూ అక్కడున్న మంచంమీద నడుం వాల్చింది. మంగమ్మకూడ యీసారి కన్నీరు పెట్టుకుంది. గోమతివయస్సు యిప్పటికి పదహారేండ్లు. పాపం ఎనిమిదేండ్లనాడు పెళ్ళి అయినట్లూ, భర్త పోయినట్లూ ఆవిడ కేం తెలుసు? ఎవరింట్లోనైనా పెళ్ళిఅవుతే, తనకుకూడ పెళ్లి చెయ్యరేమనీ, తనయీడువాళ్లకూ తనకంటే చిన్నవాళ్లకూకోడ పెళ్లి అవుతుంటే తన తల్లి తండ్రులు వూరుకుంటారేమనీ, తనలోతనకు ఆలోచనలు తట్టేవి. సిగ్గొకటి వుంటంమూలాన యీ విషయాల్లో పెదిమ కదిలించి యెరగదు యెన్నడూ. ఓసారిమాత్రం తన స్నేహితురాలితో "పదహారవయేట ఆడదానికి పెళ్ళిచేస్తారు గామాలు. సావిత్రికి యిప్పుడు పదహారే. నాకూ పదహారవ యేడే" అని వూరుకోవటం, వాళ్లిద్దరూ నవ్వుకోటం చూసి తల్లి సంఘబలిమిచే క్రుంగిక్రుంగి ఏడ్చింది. నిజానికి సనాతనంలో ఆవిడకు నమ్మకం లేకపోలేదు. ఇట్లా గడిచిపోతున్నాయి రోజులు.

'పసికందు, దాని కేం తెలుసు పెళ్లిఅయిన సంగతీ, మొగుడు పోయినసంగతీ' అన్నాడు ముసలాయన వేడినిట్టూర్పు విడుస్తూ.

'అవును, దాని కేం తెలుస్తుంది? ఏదో మంచి సంబంధంకదా, యింత వున్నవాళ్లు, చిన్నప్పుడే పెళ్లి చేసినవాళ్లం అవుతాం అని అనుకుంటే వాడుకాస్తా పోతాడని ఎవ రనుకొంటారు. ఎవరి కెంతవరకో, యెవరి జీవితం యెలా వెళ్లాలో ఎవరికి తెలుస్తుందన్నయ్యా' అని మంగమ్మ ఓదార్చింది.

ఈమాటలు మంచంమీద పడుకొని వింటూన్న గోమతి క్రిందపడి ఒక్కసారి కెవ్వున కేకపెట్టింది. ఇద్దరూ వులిక్కిపడి దగ్గరకు వచ్చారు 'ఏమమ్మా అట్లా కేకపెట్టావు' అన్నారు. యిద్దరూ. గోమతి కొంచెం సేపు మాటలాడలా. తర్వాత 'యేంలేదు. యేంలేదు' అంటూ మళ్లీ మంచంమీద పడుకుంది వీళ్లిద్దరికీ అర్థంకాలా అసలువిషయ మేమిటో. యేదో కలవరించినట్టుందని వెళ్లిపోయారు. ఇంతవరకూ ర్తపోయాడనే భావన గోమతికి కలగకుండ తల్లితండ్రులు జాగ్రత్తగా తీసుకొస్తున్నారు. ఈసారి దురదృష్టాన ఆమాట కాస్తా గోమతిచెవిన పడింది. మంచంమీద పడుకుందే గాని ఆవిడ కేమీ తోచ లేదు. పిచియెత్తినట్లయింది. నిజమా, కలా అనిపించింది. కలేమో అని కాసేపు

అనుమానం. కల కాకపోతే తనకు పెళ్లి అవటమేమిటి, మొగుడు పోవటమేమిటి. ఇది అంతా తమాషాగా వుందే. ఇది నిజంమాత్రం కాదు. తప్పకుండా కలే అవాలి అని అనుకుంటుంది కాసేపు. కాసేపు నిజమే అయివుంటుంది. నేనేమన్నా నిద్రపోయానా యేమిటి కలకి. మానాన్న, అత్తయ్యమాట్లాడుకుంటుంటే విన్న మాటలేకదా. నిజమని తేలిపోయింది. వెంటనే రెండు కళ్లూ రెండు చేతుల్తో గట్టిగా మూసుకుంది. వెంటనే లేచి, గబగబ అప్పుడే వస్తున్న రతిని గట్టిగా కౌగలించుకొంది. రతి కేమీ అర్థంకాలా. ఇది చూసి మంగమ్మకు, ముసలాయనకుకూడ గోమతికి ఆవిషయం తెలిసిందని గట్టిగా నమ్మకం కల్గింది. గోమతిమనస్సు ఆరోజునుంచీ మారిపోయింది. రతితో సరిగ్గా మాటలాడటం లేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు పిచ్చియెత్తినదానివలె ప్రవర్తిస్తుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు ఏడుస్తూ ఓమూల కూర్చుంటుంది. రతి ఓదారుస్తూ గోమతిని ఓకంట కనిపెటుతూనేవుంది. తన కూతురి అవస్థ చూసేటప్పటికి ముసలాయన గుండె తరుక్కుపోతోంది. మంగమ్మకు భయంగానే వుంది. గోమతికి తెలిసింది, యేంచేస్తుందో దుడుకుపిల్ల అని.

ఆ భగ్నహృదయానికి యింకా కొన్నాళ్లు గడిచినాయి. ఆవూళ్లోనే వాళ్ల యింటికి సమీపంలోనే ఏవో వుత్సవాలు ప్రారంభించారు. హరికథలు, పాటకచేరీలు, నృత్యాలు, వుపన్యాసాలు, ప్రతిరోజూ యేదో వుంటూనేవుంటాయి. ఆనాడు సావిత్రిహరికథ. హరికథ అంటే మంగమ్మకు మహాప్రీతి. ఇంటిల్లిపాదీ జనం హాజరయ్యారు హరికథకు. సావిత్రిపాతివ్రత్యము, అడవిలోకి భర్తతోపాటు కట్టెలు కొట్టటానికి వస్తాననటము, సత్యవంతుడి అలసట, అలసట యెక్కువై మరణించటం, భర్త పోయాడని యముడు తీసుకు వెళ్తుంటే ఆయనను సావిత్రి సవాలుచెయ్యటం, చివరకు సత్యవంతుడు బ్రతకటం—యివన్నీ హరికథారూపంగా చెప్పుతుండేటప్పటికి, రతికి పతిభక్తే యిహలోకముక్తి అనుకుంటున్న అభిప్రాయం గాఢంగా నాటుకుంది. ముసలాయన తెరిచిన కన్ను ఆర్పకుండా చూస్తూ కూర్చున్నాడు. మంగమ్మ ముక్కుమీద వేలు వేసుకొని అట్లే దిగాలబడి కూర్చుంది. ఆఘట్టాలు వింటున్నంతసేపూ గోమతిమనస్సులో మనస్సు లేదు. అనేకవిధంగా వూహలు బయలుదేరాయి. "పతిభక్తి అంటున్నాడు. పతి యెక్కడ నాకు? అసలు నాకు పెళ్లి అయినట్లే తెలీదే. ఇక జీవితమంతా యింతేనన్న మాట" అనుకుంది. కళ్లల్లో నీళ్లు గిర్రునతిరిగాయి. ఆవిడ పని అయోమయంగా వుంది. ఏమీ తోచట్లేదు. వెర్రియెత్తినట్లయింది. నిద్ర వస్తోందని వంకతో అక్కడ వుండలేక యింట్లో కెళ్లి పడుకుంది. కన్నీరుమున్నీరుగా ఏడవటం మొదలుపెట్టింది. ఏడ్చి ఏడ్చి నిద్రపోయింది. ఇంకోహరికథకూడ విని వాళ్లు ప్రొద్దుపోయి యింటికి వచ్చారు.

మర్నాడు సూర్యకిరణాలు కిటికీలోంచి ఆవిడ కళ్లల్లో పొడిచేవరకూ లేవలేదు. లేచి అట్లే దిగాలబడి నుంచుంది. ఆవిడ యేపని చేస్తున్నా యీ ఆలోచనే. యేం మాట్లాడుతున్నా యీ ఆలోచనే. ఇంత అన్యాయమా, నాకర్మ యింతేగామాలు అనుకుంటుంది అప్పుడప్పుడు. కోపము, అహంకారము ప్రబలంగా వున్నప్పుడు నాన్న, అమ్మలను మింగేద్దామన్నంత కసి వచ్చేది. నిదానంగా కూర్చుని ఆలోచించేటప్పుడు, తల్లితండ్రులు, తన పెళ్లి చెడుతలంపుతో చేస్తారా. వాళ్లనంటే లాభం యేమిటి. నాకర్మకు నే యేడ్వాలే కాని అనుకుంటుంది. మనస్సు పరిపరివిధాలా పోతోంది. ఎంతమంది లేరు యీభూమిమీద భర్తను పోగొట్టుకున్న అభాగ్యజీవులు, వారిలో నే నొకతనవుతా ననుకొనేది. వెంటనే భయము వేసేది. ఆ వేదన, ఆ వేశం చల్లారేవి. మనస్సు యెంత ఛలించినా గోమతిహృదయంలోమాత్రం వకటి గాఢంగా నాటుకుపోయింది. ఈజన్మకు యింతేనని. ఎన్నివిధాల తన ఆవేదన చంపుకుందామని ప్రయత్నంచేసినా హృదయంలోని యేమూలబెజ్జంలోంచో అది పైకి వుబకకుండ వుండేదికాదు. జీవన్మరణసమస్య కూడ ఒక్కొక్కనాడు కలిగేది. చచ్చి సాధించేది వుందికనకనా, బ్రతికివుంటేనే యేదైనా అనుకొని సర్దుకుంటూ వుండేది. ఎక్కడైనా పెళ్లిజరిగితే, ఆరోజు తన ఒళ్లు తనకు తెలిసేదికాదు.

మర్నాడు వుపన్యాసం అన్నారు. దానికి వెళదామని బయలుదేరింది. ఉపన్యాసాలకు వెళ్లటం మంగమ్మకు, తన తండ్రికి యేమాత్రం యిష్టంలేదు. వాళ్లు వద్దన్నారు. ఇక వెళ్లటానికి వీలుపడలేదు. ఆనాటి కార్యక్రమం సమాప్తి. మర్నాడు మళ్లీ హరికథ అన్నారు. మంగమ్మ హరికథ అంటే చెవికోసుకుంటుంది. అందరూ బయలుదేరారు. పార్వతీకళ్యాణముకథ. చాలామంది వింటానికి వచ్చారు—ప్రక్కవూళ్ల నుంచీకూడ. జనం కిటకిటలాడిపోయారు. ఎప్పుడా ఎప్పుడా అన్న ఆదుర్దాగా వుంది ప్రజల్లో. టైముప్రకారం హరిదాసుగారు రాకపోవటంవలన ఇంతలో సంఘకర్త వచ్చి "హరిదాసుగారు ఓఅరగంటసేపటిలో వస్తారు. ఈలోగా సంఘసంస్కరణగురించి వుపన్యాసం జరుగుతుంది"అని ప్రకటించాడు. సభలో ఒక్కసారిగా గోల ప్రారంభమయింది. ఈ వుపన్యాసము వినేదేమిట్లే అని కొందరు చప్పరించారు. వుపన్యాసము వినాలని లేకపోయినా, యీచోటు కాస్తా పోతుందేమో లేస్తే అని ఆ అరగంటసేపూ మక్కుమూసుకుందామని కొందరు. హరికథ యేమిటి, వుపన్యాసము యేమిటి యేదో కాసేపు కూర్చుంటే సరిపోతుందని విరక్తిభావంగా కొందరు. ఎట్లాగవుతేనేం, ఎక్కడవాళ్ళు అక్కడ కూర్చునే వున్నారు. కాని, యీలోగా పిల్లలకు పాలిచ్చిరావచ్చుని కొందరు తల్లులు మాత్రం యింటికి వెళ్లారు. మంగమ్మకు వుపన్యాసం గిట్టకపోయినా అరగంటలో హరికథ వుంది గదా అని అక్కడే తూలుతూ కూర్చుంది. ఆయన వుపన్యాసం సగంలోకి వచ్చేటప్పటికి మంగమ్మ అవస్థ సుషుప్తిలోంచి స్వప్నావస్థలోకి వచ్చింది. ఆవిడ నిద్దరపోతున్నట్టు, వుపన్యాసకుడు తప్ప, మరెవరూ గ్రహించినట్టు లేదు. అందుకనే, "కొందరు వుపన్యాసాలకూ, హరికథలకూ వచ్చి యిక్కడే పక్కవేసుకుంటారు" అని ఆయన అనేటప్పటికి సభ పకపక్కన నవ్వటం, మంగమ్మ వులిక్కిపడి లేవటం వక్కసారిగా జరిగినాయి. గలభా సర్దుమణిగింతర్వాత ఆయన మళ్ళీ వుపన్యాసంలోకి వచ్చాడు.

"ఇంతవరకూ, సంఘం యెట్లా సంస్కరించాలో, సంఘంలోని ప్రతివ్యక్తియొక్క బాధ్యతలు యేమిటో, క్లుప్తంగా తమతో మనవి చేసుకున్నాను. ఇక బాల్యవివాహాలు, ద్వితీయవివాహము గురించి క్లుప్తంగా రెండుముక్కలు చెప్పి, శెలవుతీసుకుంటాను. పెళ్ళి అనే శుభకార్యం యొక్క విశిష్టతను గుర్తించండే బలవంతంగా అర్థం శుభం తెలియని ఒక అమ్మాయిని ఒక అబ్బాయికి కట్టటం శుద్ధఅన్యాయం. ప్రతిఆడదీ, ప్రతిమగవాడూ, వ్యక్తిత్వ వచ్చినతర్వాతే పెళ్లి చేసుకోవాలి. అట్లా కాకుండా వాళ్లకు తెలియకుండానే వివాహం చెయ్యటం, యేదైనా హెచ్చు, తగ్గు వస్తే వాళ్లను అనుభవించమనటం చాలా ఘోరపాపం. మగవానికి రెండోపెళ్లికి అనుమతిస్తారు. ఆపనే ఆడది చెయ్యకూడదు అని నాలుక కరుచుకుంటారు. వితంతువులు యేంపాపం చేశారని వాళ్లను సంఘం వెలివెయ్యాలి! ఆడ, మగవాళ్ల మధ్య యీ విషయంలో యింత భేదం యెందుకు వుండాలి? పూర్వకాలంలో అట్లా జరిగింది కనక యిప్పుడుకూడ అట్లాగే జరగాలనేవాదన కాలానుగుణపరివర్తన అనే సిద్ధాంతానికి గొడ్డలిపెట్టు. ఈవిషయంలో ప్రభుత్వచట్టము, ప్రజలలో సానుభూతి వున్నాకూడ, అక్కడక్కడ యింకా యిలాంటి దురాచారాలు ప్రబలుతూనేవున్నాయి. అవి మనము అరికట్టాలి. రెండోపెళ్లి చేసుకోటానికి యేయే పరిస్థితుల్లో మగవానికి అధికారాలు వున్నాయో, ఆయా పరిస్థితుల్లోనే ఆడదానికికూడ రెండోపెళ్లి చేసుకోటానికి హక్కు వుండాలి......"అని యింకా యేదో చెప్పబోతుంటే సభలో హర్షధ్వనులు చెలరేగాయి. ఇది వింటున్నంతసేపూ, గోమతికి తన విషయము చెప్పుతున్నట్లనిపించింది. మళ్లీ తల్లితండ్రులమీద క్రోధం జనించింది. వాళ్లు చేసిన అన్యాయానికి మళ్లీ వాళ్లతో మాట్లాడకూడదనుకుంటోంది. ముసలాయనకు యీ వుపన్యాసంవినేటప్పటికి తలతిరిగింది. గోమతివంకకు మనస్సు పోయింది. ఎట్లా వుందా అని. కాని చీకట్లో గోమతిని గుర్తుపట్టలేకపోయాడు. రతికి వీపుమీద యెవరో కొట్టినట్లనిపించింది. ఆవిడ

శరీరం అంతా తేళ్లు ప్రాకినట్లయింది. గోమతివంక చూసింది. ముచ్చెమట్లు పోసినాయి. గోమతికి శరీరం వణుకుతోంది. ముఖం యెర్రబడింది. కళ్లంబడి నీళ్లు. అశ్రుధారో, ఆనందబాష్పాలో మరి!

గోమతికి ఒకవిధమైన ధైర్యం వచ్చినటయింది. ప్రజలు తనవైపు యింత అండగా వున్నారని అనుకోలేదు అదివరకు. ఒక్కసారిగా తనలో అనుకోని మార్పు వచ్చినట్లయింది. అదివరకల్లా జీవితం యిట్లా గడిచిపోవాలిసిందే అని వ్యథపడ్డ గోమతికి, గృహస్థాశ్రమ ధర్మం స్వీకరించవచ్చుననే ధైర్యంవచ్చినట్లనిపించింది. ఓ ఆశాకిరణం ఆమెముఖంలో ద్యోతకమవుతోంది. ఆమెముఖంలోకి రతి చూచింది. రతిముఖంలోకి గోమతి చూడలేదు. ఇద్దరూ అట్లా వున్నారు. మంగమ్మ కునుకుపాట్లుపడుతూనేవుందిగాని, యీ వుపన్యాసం వింటున్నట్టు కనిపించలేదు. కొందరు యింకా హరికథ లేదు, యీవుపన్యాసంతోనే సరి అని, హరిదాసు వచ్చాడట అని మరికొందరు అనుకుంటూ కూర్చున్నారు. వెళ్లిపోయేవాళ్లు వెళ్తూండగా ఇంతలో సంఘకర్త వచ్చి, హరికథ రేపు పెట్టించాము, యివాళ యీ కార్యక్రమంతో సమాప్తి అనేటప్పటికి పందిరిఅంతా టపాటపా అని మ్రోగింది. ఆపందిటిలో తాటాకులుగాని వాసాలుగాని యెన్ని పోయాయో మర్నాడుగాని తెలియలా సంఘకర్తకు.

ఎవరిళ్లకు వాళ్లు వెళ్లారు. ముసలాయనకు గాబరాగా వుంది. గోమతిమొహం చూశాడు. యేదో మార్పుగా వున్నట్లు గ్రహించాడు. రతిని వెళ్లి అడుగుదామా అనుకున్నాడు. ఆరాత్రి నిద్రపట్టలా. భళ్లున తెల్లవారింది ముసలాయనకు. ఎంతసేపటికీ తెల్లవారదే అనిపించింది గోమతికి. రోజూకంటె యేదో వుత్సాహంగా వున్నట్లు ఆవిడముఖమే చెప్తోంది. ముసలాయనగుండెల్లో రైళ్లు పరిగెత్తినట్లవుతోంది. రతికి నిమ్మకు నీరెత్తినట్లయింది. కౌముడికి యేజోక్యం లేదు గాబట్టి ఆయనకు యీమార్పు గోచరించలా. 'ఏం రోజూ లేని వుత్సాహంతో వున్నావు. ఏమి టివ్వాళ విశేషం' అంది మంగమ్మ, ఆవిడకూడ యేదో మార్పు కనిపెట్టినట్లు. ఈమాట వినగానే ముసలాయనకు వుక్కిరిబిక్కిరి అయినట్లయింది. మంగమ్మకూ ఆశ్చర్యంగానే వుంది. రతిని రెండుమూడుసార్లు అడిగింది యేమిటి గోమతి యిట్లా వుంటోందని. రతికి యేమీ తోచలా. అత్తగారికొంగు తొలిగిందని చెప్తే యేమితప్పో, తొలగలేదని చెప్తే యేమితప్పో అన్నట్లయింది. చివరకు ముసలాయనే వూరుకోక, మంగమ్మను పిలిచి, చాటుగా, రాత్రి కథఅంతా చెప్పాడు. మంగమ్మ గబగబ గోమతిదగ్గరకు వెళ్లి 'అదా నీ సంతోషం. ఏమిటో అనుకున్నా. వుపన్యాసం వింటం వలన వచ్చిన మార్పా యిది. సిగ్గుండక్కర్లా? మన కర్మ యిట్లా అయిందికదా అని విచారంపోయి సంతోషంకూడానా? వాడెవడో చెప్పాడట, ఫరవా లేదు మొగుడు పోతే రెండోపెళ్లి చేసుకోవచ్చని సంబరపడుతోంది అమ్మాయి! మన వంశం యేమిటో, మన కులం యేమిటో, మన గౌరవం యేమిటో చూసుకోక్కర్లా? వాడెవడో చెప్పాడని వింటమేనేంటి? ఏవైనా పిచ్చిపిచ్చివ్యవహారాలు చేద్దామనుకుంటున్నావేమో, కళ్లు దగ్గిరపెట్టుకుండు జాగ్రత్త' అని గదమాయించింది గోమతిమీద ఆవిడకు అధికారం వున్నట్టు. గోమతి తొణకనన్నా తొణకలా. నిబ్బరంగా "నువ్వు చెప్తున్న దేమిటో నాకేం అర్థం కావటంలేదు. నాకు మొగుడు పోయాడని ఎవరన్నారు. నాకు పెళ్లి అయిందేమిటి అసలు. నాకే పెళ్లి అవుతే నాకే తెలీకుండా అవుతుందేమిటి. ఇదంతా చిత్రంగా వుందే!" అంది అమాయకంగా అన్నట్టుగా. ముసలాయన బిక్కమొహం వేశాడు యేం తోచక. మంగమ్మబుర్ర తిరిగింది యీమాటలతో. వ్యవహారం చేతిలోంచి జారిపోయేటట్టుగా వుందే అన్నట్టుగా రతి చూసింది గోమతివంక. మంగమ్మ వొక్కసారిగా "అన్నయ్యా, నీయింటికి తీసుకెళ్ళు. ఇక్కడ గోమతి ఒక్క క్షణం ఉండటానికి వీల్లేదు. నాకొంప కొస్తుంది. యిందాకా వచ్చింది దీనిపని" అంది. అప్పుడు వెంటనే గోమతి అందుకొని —

"నాకు తగిన గౌరవమర్యాదలు నాకు లేకపోలేదు. నీయింట్లోనే వుండటం నీకు యిష్టం లేకపోతే యీక్షణంలో వెళ్ళిపోతాను. మేం గడపలో అడుగు

పెట్టగానే అన్నావు గోమతినిగూడ తీసుకువచ్చావా అని. అప్పుడు నేను తెలుసుకోలేకపోయాను. వెళ్ళదాంరా నాన్నా" అంది అక్కడికి మంగమ్మమీద దూకుడులో నాన్నమీద కోపం తగ్గినట్టు.

గోమతి యింటికి వెళ్ళగానే తల్లి యెదురు వచ్చింది. తనభర్త, కూతురు మొహాల్లో మార్పును నిమిషంలో గ్రహించింది శారదమ్మ. ఎప్పుడైనా గోమతి విచారంగా కూర్చుంటే ఆగుట్టు తెలిసిందేమోనని భయపడుతూ వుండేది. అలాంటిభయమే యిప్పుడు కల్గింది. సహజంగానే, లోపలకురా అమ్మా గోమతీ ఏం అట్లా వున్నావే, అన్నది తల్లి జుట్టు నిమురుతూ.

తోక త్రొక్కిన త్రాచువలె వక్కసారిగా 'ఇంతకాలంనుంచి కప్పిపుచ్చావు. ఇంకా కొంతకాలం కప్పిపుచ్చలేక పోయినావనా అడుగుతున్నావు. నాతల్లే నన్ను యిట్లా చేస్తే......అని' వురుమింది.

'ఆ......అమ్మ......నాచిట్టితల్లికి యెవరు చెప్పారో. లేకలేక కలిగావని యెంత గారాబంగా పెంచానమ్మా నిన్ను. ఒక్కదానివి ఒక్కకూతురుగదా అని. పెద్దవాళ్ళం అయిపోయినాముగదా, మేము నీపెళ్లి ముచ్చట్లుచూద్దామని, నువ్వో యింటిదానివవుతే చూద్దామని యెంత కుతూహల పడ్డామమ్మా. మాదురదృష్టం కొద్దీ పెళ్లి కాస్తా అట్లా బండలయింది. నిన్ను జూసినప్పుడల్లా నాగుండె తరుక్కుపోతూవుండేది. నీకెక్కడ తెలిసిపోతుందో, నీమనస్సు యెక్కడ చెదిరిపోతుందో అని యిన్నాళ్ళపట్టి కనిపెట్టుకొచ్చాను. నిజం ఎన్నాళ్లు దాగుతుంది. కప్పిపుచ్చక చేసేదేముంది తల్లీ...ఏడవక...ఏడవకమ్మా'. అంటూ తనవళ్లోకి తీసుకుంది. గోమతికి కోపంకంటె దుఃఖము యెక్కువైంది. వెక్కివెక్కి ఏడవటం మొదలుపెట్టింది. ముసలాయన చూడలేక దొడ్లోకివెళ్ళాడు. ఆనాడల్లా గడిచిపోయింది. తల్లి గోమతిని అనేకవిధాల బ్రతిమాలుతోంది. "జీవితం అంతా వుండేదానికి గుండెనిబ్బరము చేసుకోవాలమ్మా, ఇప్పుడు దిగులుపడితే ఏమిటి వుపయోగం. మనస్సు చెడిపోటమేనా యింకేమన్నా వుందా? చెయ్యిజారిపోయింతర్వాత అనుకుంటే యేం లాభం. మాచిట్టితల్లికి యీఅవస్థ వస్తుందని కల్లోకూడ అనుకోలేదు." అంటూ అనేకవిధాల ఓదార్చటానికి శారదమ్మ విఫలప్రయత్నాలు అనేకం తలపెట్టింది.

ఈసారి మళ్ళీ గోమతికి,తల్లిదండ్రులమీద కోపం వచ్చింది. "నువ్వు చెయ్యాలిసిందేమిటో చేశావు. నువ్వు చెప్పాలిసిందేమిటో చెప్పావు. నాకు తెలియకుండానే నాకు పెళ్లి చేశావు. నన్ను గోతిలో దింపావు. యింతకంటె యేం చెయ్యాలి? ఇప్పుడేమో 'నీపతి పోయాడు, నీజీవితమంతా యింతే' అంటున్నావు. ఇప్పుడుగూడ గోతిలో దించుదామనా నీవుద్దేశం! నువ్వు చేసింది యింతవరకు చాలు.ఇక నాదారి నే చూసుకుంటా"అని వాకిట్లోకి వెళ్లింది. శారదమ్మ గబగబ వాకిట్లోకి వెళ్లి 'ఎక్కడికే వెళ్లటం'అంటూ వెంబడించేసరికి నలుగురూ పోగవటం తలోమాటా అనుకోటం జరిగినాయి. గోమతిమాత్రం యెవరేమి అనుకుంటున్నా, వెనక్కి చూడకుండా ముందుకే సాగింది. ఎదురుగుండా మేనమామ రామయ్య రావటం చూసింది గోమతి. చటుక్కున ఆగింది. మేనమామ అంటే అతిచనువు,ప్రేమ, భయం, గౌరవం. ఆయనకు యీవిషయం ఇప్పుడే తను తెలియచెయ్యటం యెందుకని గామాలు, చేటంతా మొహంచేసుకొని,"ఎక్కడినుంచి మామయ్యా రావటం, ఇంటిదగ్గిర నుంచేనా" అంది మామూలుగా మాట్లాడుతున్నట్లుగానే. బజారులో అలజడి, యీగలభా చూస్తున్న రామయ్యకు కొంచెం అనుమానం వేసింది. గోమతి విషయం మొదటినుంచి తెలిసినవాడుకాబట్టి, యేం కోపం వచ్చిందో అనుకున్నాడేకాని,కొంపవదిలి వెళ్లిపోతుందని ఆయన కేం తెలుసు?

ఇద్దరూ యింటికి వెళ్లారు. వారిద్దరినీ చూసి, శారదమ్మ, "సమయానికి వచ్చావురా అన్నయ్యా. నువ్వు రాకపోతే గోమతిసంగతి యేం కాను?" అంది కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ. రామయ్యకుమాత్రం సంగతి యేమిటో తెలుసుకుందామని ఆతురతఅవుతే వుందిగాని యెవర్ని అడిగేటట్టా అనే ప్రశ్నవలన మౌనంగా కూర్చున్నాడు. గోమతినే అడుగుదామన్నట్టుగా ఆవిడవంక చూశాడు. ఆవిడకళ్లల్లో నీళ్లు గిర్రున తిరిగాయి. రామయ్యకు అర్థ

మైంది. ఒక్కసారిగా తల వంచుకున్నాడు. "మామయ్యా" అని పెద్దకేక వేసి గోమతి ఆయనవళ్ళోకి వరగింది, నువ్వేనా చెప్పకపోతివిగదా అన్నట్టు. ఇది చూసి, ముసలాయన మళ్లీ కళ్లనీళ్లు పెట్టుకోవటం, మగవాడు, ఆయనకూడ యెంత బాధపడుతున్నాడో అని అక్కడకొచ్చినవాళ్లు అనుకోవటం, గోమతికంటె యెక్కువగా ఏడుస్తున్న శారదమ్మను ఓదార్చటం—ఇవన్నీ జరిగినాయి.

రామయ్యగారి రాకవలన గోమతిప్రయాణం ఆగిపోయింది. లేకపోతే యెక్కడికి వెళ్లేదో అని అందరు అనుకున్నారు. రోజులు మారినాయి. మనస్సులుమాత్రం మారలా. ఆయనరాక గోమతిమనస్సు మార్చలేదు. ఆవిడ సమయంకోసం నిరీక్షిస్తున్నట్టు కనిపించింది. ఇట్లా వుండగా, అన్నయ్యదగ్గిరనుంచి యింతవరకూ వుత్తరం లేదు, యే విషయం తెలియలేదు అనుకొని, మంగమ్మ బయలుదేరివచ్చింది యిక్కడికి కొడుకు, కోడలితోసహా. రతిని చూడగానే గోమతి గబగబ వెళ్లి యింట్లోకి తీసుకు వెళ్లింది, మంగమ్మవేపు కోరచూపు చూస్తూ. మంగమ్మ, శారదమ్మ యిష్టాగోష్టిగా మాట్లాడుకున్నారు. మంగమ్మ యేమో, వాళ్ల యింటిదగ్గర జరిగిన తతంగంఅంతా శారదమ్మతో చెప్పింది. శారదమ్మేమో, ఆఅమ్మాయి ప్రయాణం అవటం, రామయ్యగారు రావటం యీ గ్రంథం అంతా మంగమ్మతో చెప్పింది. రామయ్య, మేనకోడలును దగ్గరకు తీసుకొని ఏవో నీతులు బోధిస్తూనే వున్నాడు.

ఆనాడు రాత్రిభోజనాలు అయినాయి. నిద్రపోయే సమయం. గోడగడియారం పదకొండు కొట్టింది. ఆచప్పుడు తప్ప అంతా నిశ్శబ్దం. గోమతితప్ప అంతా గాఢనిద్రలో వున్నారు. అగడియారపు ముల్లే ఒకటి, రెండుమీదకు రావటంగూడ, గోమతి చూస్తూనేవుంది. రెండు దాటుతూవుండగా ఒక చక్కటి వూహ తట్టింది. ఆవూరికి సుమారు 30 మైళ్లదూరంలో ఓ ఆశ్రమము వున్నది. ఓసారి వాళ్ల మామయ్య ఆఆశ్రమాన్ని గురించి చెప్పుతుండగా విన్నది. అక్కడకు అందరూ వెళ్లవచ్చుని, ఉచితంగా భోజనాలు యేర్పాటుచేస్తారని, అనాథస్త్రీలకు, అనాథబాలురకు ప్రత్యేకయేర్పాట్లు వున్నాయని, అక్కడ వుండే స్త్రీపురుషులకు వివాహముచేసుకోవాలని యిచ్ఛకలిగితే, అచ్చటి మేనేజరుకు తెలియపరుస్తే ఆయనే స్వయంగా వివాహమునకు పూనుకుంటాడని, అనేకవిధాల స్త్రీ, పురుషుల ఉద్ధరణకు ఆ ఆశ్రమము యేర్పడినదని చెప్పుతుండగా గోమతి విన్నది. ఆఆశ్రమానికి వెళ్లితే తన కోరిక ఫలిస్తుందని ఆవిడకు గట్టి నమ్మకం కల్గింది. వెంటనే తలుపు తీసుకొని, ఆవెన్నెల రాత్రిలో గబగబ స్టేషనుకు దారిపట్టింది. మర్నాడు తొమ్మిదిగంటలకు ఆశ్రమానికి చేరుకుంది.

మామూలుగానే తెల్లవారింది. ఎవరి పనులలోకి వాళ్లు వెళ్లారు. దిగులుతో పడుకుందేమోలే, యిప్పటినుంచి లేపటం యెందుకు ఆవిడ చేసే పనంతా చెడిపోతుందికనక నా అంటూ శారదమ్మ గోమతిగదివైపు వెళ్లలేదు. అందరూ అదే వుద్దేశపడ్డారుగామాలు, యెవరూ ఆగదివైపు వెళ్లలేదు. తొమ్మిదిగంటలయినా లేవకపోతే, యింతసేపటిదాకా పడుకుందే అని గదిలోకి వెళ్లారు. గోమతి కనిపించలా. రామయ్యశాంతమ్మల గుండెలు ఝల్లుమన్నాయి. తలోమూల పరిగెత్తారు. ఇంతలో మంగమ్మ వచ్చి 'నేను తెల్లవారుఝామున లేచేటప్పటికి వాకిటితలుపు గొళ్లెము తీసివున్నది, మీరెవరైనా తీసి వాకిట్లోకి వెళ్లి, తెల్లవారొస్తోంది గదా అని మళ్లీ వెయ్యలేదేమో అనుకున్నా. అయ్యో! అప్పుడే చెప్పితే, కనిపెట్టేవాళ్లమేమో' అని గోలపెట్టింది.

రామయ్యగారు పెద్ద కర్మిష్టి కాకపోయినా, ఆధునికఅలవాట్లలో ముందంజ వెయ్యటానికి జంకుతాడు. ఎవరైనా ముందంజవేస్తే, ఆయనకంటె సంతోషించేవాడు యింకొడుండడు. మన జీవితం ముప్పాతిక వెళ్లిపోయింది. తప్పో వప్పో ఆపాతికకూడ వెళ్లిపోతేసరిపోతుంది. ఈకాస్తలో మార్పు యెందుకులే అని అనుకుంటాడు. గోమతి వెళ్లిపోవటం ఆయనకే ఆశ్చర్యం వేసింది. తనను మోసగించింది అనుకున్నాడు. మళ్లీ ఆవిడస్థితి జ్ఞాపకం తెచ్చుకొని జాలిపడ్డాడు. ఎక్కడికి వెళ్లిందో, యేం కష్టాలు పడుతుందో. యింటికి తీసుకువస్తే బాగుంటుందని తన యెరికగల నాలుగు చోట్లకి కబురుపంపాడు. మర్నాడు ఆయన ఓవైపు

బయలుదేరాడు. అట్టే ఆలోచిస్తూ ఓగ్రామం చేరుకున్నాడు. అక్కడ.సత్రంలో బసచేశాడు. ఆసత్రములోకే అమరనాథ్‌ను వెతుక్కుంటూ ఓబాటసారి వచ్చాడు. ఆయనకు మహా విసుగు. కోపిష్ఠి. తప్పనిసరిగా రావలసివచ్చింది. ఆయన కనిపించిన ప్రతి మనిషితోను, తనువచ్చిన పని చెప్తూతూ వుంటాడు ఆచూకీ యేదైనా తెలుస్తుందేమోనని. ఇప్పటికి కాశీనుంచి బయలుదేరి నెల దాటింది. ఆయన మామూలు ధోరణిలోనే రామయ్యగారితో చెప్పటం మొదలు పెట్టాడు.

'కాశీలో వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు అనే ఆయన వున్నాడు. పెద్ద ధనవంతుడు. దానధర్మాలలో పేరు పొందినవాడు. పూర్వాచారాల్లో నమ్మకంగల మనిషి. ఆయనకు యిద్దరే కొడుకులు. పెద్దకొడుకు డాక్టరుగా ఆవూళ్ళోనే వుంటున్నాడు. రెండోకుమారునకు పెళ్లిసంబంధాలు అనేకం వచ్చినాయి. వాటిలో యేదో వకటి చేసుకోమని తండ్రి బలవంతపెట్టుతూవచ్చాడు. ససేమిరా అని వప్పుకోలేదు. ఆ అబ్బాయి బ్రహ్మసమాజమతం ఆర్యసమాజమతం యిలాంటివాటిల్లో తిరుగుతూవుండేవాడు. అందువలన విధవదానినే పెళ్లి చేసుకుంటానని చాలా రోజులనుంచి చెపుతూవచ్చాడు కూడ. తండ్రి ఆ మాటలు లెక్కపెట్టక ఓ సంబంధం నిశ్చయంచేశాడు. దాంతో ఒకనాడు చెప్పకుండా లేచివచ్చాడు. ఎక్కడికి వెళ్ళాడో యింతవరకు జాడ తెలియలేదు. నెలరోజులబట్టి వెతుకుతున్నాను. అన్నిసమాజాలకూ, అన్ని ఆశ్రమాలకూ వెళ్లివచ్చాను. ఇక్కడకూడ ఓఆశ్రమం ఉందంటే అక్కడకు కూడ వెళ్లివద్దామని బయలుదేరాను. మీయెరికలో యేమైనా తగిలాడేమో చెప్పండి బాబూ. పచ్చనిపసిమి. ౨౨ సంవత్సరాలు వుంటాయి. మనిషి ఆజానుబాహుడే. గుండ్రటి మొహం. పేరు అమరనాథ్' అన్నాడు ఆదుర్దాగా ఆబాటసారి.

తన గతే పాపం యీయనకుకూడ పట్టిందని లోలోపల జాలిపడుతూ, 'అయ్యా, నేను వస్తానులెండి మీతోపాటు. నేను అలాంటిపనిమీదనే బయలుదేరాను. అదంతా ఓగాథ. చెపితే తీరేదా? ఇంతకీ యెవరి అదృష్టం యెలా వుందో!' అని ఒక వేడినిట్టూర్పు విడిచాడు రామయ్య. ఇద్దరూ ఆవిషయాలే మాట్లాడుకుంటూ ఆశ్రమానికి చేరుకున్నారు. ఆఆశ్రమంలోకి వచ్చినవాళ్ళను గౌరవించే అలవాటుచొప్పున వాళ్ళిద్దర్నీ లోపలికి తీసుకువెళ్ళారు ఆశ్రమవాసులు. బాటసారి రావటం రావటంతోనే మేనేజరుకు మామూలుగానే తనగ్రంథం అంతా వినిపించాడు. రామయ్య గోమతివిషయంలో అంత ఆదుర్దా చూపించలా.

'అమరనాథ్ అనే అబ్బాయి యిక్కడ లేదు. కాశీనుంచి నెలరోజులలోపల అసలు యెవరూ రాలేదు. ఇతరచోట్లనుంచి మాత్రం వచ్చారు ఇద్దరుముగ్గురు' అని మేనేజరు జవాబిచ్చేటప్పటికి ఆబాటసారి కాళ్ళు చేతులు చల్లపడ్డాయి. మళ్ళీ మేనేజరు మాట్లాడుతూ, 'మీరు చెప్పిన గుర్తులను పట్టి చూస్తే, అలాంటి మనిషే వున్నాడని తోస్తోంది. అయినా ఆఅబ్బాయి యిప్పుడు యిక్కడ లేడు. సామాన్లు తీసుకు రావటానికి ప్రక్కవూరు పంపించాను' అన్నాడు. ఏపాటు తప్పినా సాపాటుతప్పదనే సామెతగా రామయ్యగారితో ఆయనకూడ భోజనానికి లేచాడు. ఆ ఆశ్రమం, ఆశ్రమంలో వుండే గౌరవమర్యాదలు, వాళ్ల నియమాలు అవన్నీ చూసేటప్పటికి రామయ్యగారికి బయలుదేరిన పనే మరిచేపోయినట్టు అనిపించింది. ఆలోచిస్తూ నిదానంగా భోజనం చేస్తున్నాడు. ఇంతలో 'తమకు కొంచెం కూరవడ్డించమంటారా' అనే శబ్దం వినిపించేటప్పటికి, కొంచెం తలయెత్తి నట్లు యెత్తి 'అక్కర్లేదు... ...' అని విస్తుపోయి దిగాలపడిచూశాడు. నోట్లోపెట్టుకోపోతున్న ముద్ద చేతులోంచి జారి క్రిందపడింది. వడ్డిస్తున్న మనిషి గోమతి. ఆవిడచేతిలోంచి పళ్లెం క్రింద పడింది. ఆవిడకు ఒడలంతా ముచ్చెమట్లు పోసినాయి. శరీరం వణుకుతోంది. నోట మాటలేదు. చూసేవాళ్లకు యేమీ అర్థంకావటంలేదు. కొంతమంది మేనేజరు కోసం వెళ్లారు. కొంతమంది భోజనాలనుంచి లేచివచ్చారు. రామయ్య ఒక క్షణం ఆగి 'నువ్వు యిక్కడకు వచ్చావా' అన్నాడు. ఆమాటకు మరింత భయము వేసింది గోమతికి. ఇంతలోకి మేనేజరు వచ్చాడు. గోమతిని అవతలకు తీసుకువెళ్లాడు. గబగబ నాలుగు మెతుకులు నోట్లోవేసుకొని అందరూ లేచారు. మేనేజరు చాటుగా పిలిచాడు రామయ్యను. బాటసారి, ఆయన వెతుకుతున్న మనిషి కనిపిస్తే నాకేం లాభంఅన్నట్టుగా నిస్పృహ కనపరచాడు మొహంలో. గోమతిగురించి ఆదుర్దాగా ప్రశ్నలు వేశాడు రామయ్య. నిదానంగా మేనేజరు వివరాలు తెలియపరుస్తూ 'ఆఅమ్మాయి మీ కేం కావాలో నాకు తెలియదు. పెళ్లి నిశ్చయం చేశాను ఇక్కడుంటున్న ఆశ్రమవాసి రామారావుతో. పైసోమవారమే. ఇద్దరూ అంగీకరించారు' అన్నాడు యీయన్నుకూడ ఆహ్వానించినట్టుగా.

'అట్లాగా......వస్తాను' అన్నాడు అతినిబ్బరంగా గడపదాటుతూ, మళ్ళీ మేనేజరు పిలుస్తుంటే పలకకుండానే.

మేనేజరు అట్లా కన్ను ఆర్పకుండా చూస్తూ చూస్తూ గోమతిని అడుగుదామని ఆయన యెవరో గబగబ అటు వేపుకు వెళ్తూండగా, ప్రక్క వూరునుంచి సామాన్లు తెస్తున్న వాళ్లు యెదురయ్యారు. బాటసారి గబగబపరుగెత్తుతూ, గుండె బాదుకుంటూ 'అమరనాథ్' అని ఒక్కసారిగా అరిచాడు. చప్పున ఆఅబ్బాయి అటు చూసి కామయ్యగారు, మీరా! యెప్పుడు వచ్చారు?' అన్నాడు.

'నాయనా, నీకోసం తిరిగితిరిగి కాళ్లు కండేలు కట్టినాయి. చిట్టచివరకు యిక్కడకు చేరాను. నువ్వు కనిపించావు. మీ నాన్నగారు నువ్వు వెళ్లినప్పటినుంచి దిగులు పెట్టుకున్నారు. గుక్కెడు నీళ్లుకూడ త్రాగటం లేదు. మీవదిన, అన్నయ్యకూడ దిగులుపడిపోయారు. వుత్తరంఅన్నా వ్రాయకపోతివే అమరనాథ్' అన్నాడు కౌగలించుకొని కామయ్య.

'నిన్ననే యింటిదగ్గరనుంచి వుత్తరం వచ్చింది. మాఅన్నయ్య, వదిన రేపు వస్తారట యిక్కడికి. మానాన్నకు నామీద కోపం తగ్గినట్లు లేదు. ఆయన రాడట. ఇంతకీ నీకు తెలిసిందా, రేపు సోమవారమే నాపెళ్లి. ఈఆశ్రమంలోనే' అన్నాడు అమరనాథ్.

ఇంతలో మేనేజరు కల్పించుకొని 'నీపేరు రామారావుఅని చెప్పావేమిటి? అసలు పేరు అమరనాథ్ అన్నమాట. నన్నే మోసగించావు. ఆశ్రమధర్మాలకే విరుద్ధంగా ప్రవర్తించావు, తప్పుడు పేరుతో వ్యవహరిస్తూ. ఈఆశ్రమంలో శిక్ష, యెలాంటి తప్పులకైనా, యిక్కడ నుంచి వెళ్లగొట్టటమే. ఇంతకీ రేపు పెళ్లి అవంగానే వెళ్లిపోతారుగదా. ఇంకా శిక్ష యేమి వుంటుందిలే! అదివరకు, ఓసారి, ఓపెద్దమనిషి యీ ఆశ్రమంలో వున్నట్టు వుండి యిక్కడ వుంటున్న ఓఅమ్మాయిని అన్యాయం చేశాడు. ఆవిడ గర్భిణి అయ్యేంత వరకూ ఆగొడవ మాకు తెలియనే తెలియలా. చివరకు వాళ్లిద్దర్నీ ఆశ్రమంలోంచి వెళ్లగొట్టేశాను. నేను యెంత మాత్రం అవినీతిని సహించను. ఇంతకూ మీఅంతట మీరే వెళ్లిపోతున్నారు గదా' అన్నాడు తన కోపాన్ని, ఆవేశాన్ని దిగమ్రింగుకొంటూ.

మర్నాడు వుదయమే శాంతా, గోపీలు దిగారు. తమ్ముడంటే గోపీకి అతిప్రేమ. ఏలాంటి పెళ్లి చేసుకున్నా తమ్ముడు, ఆయనకు యిష్టమే. గోపీ యెప్పడూకూడ—'నీయిష్టం వచ్చిన పిల్లను పెళ్లి చేసుకో' అని అంటూవుండేవాడు. ఒక్కసారిగా ముగ్గురూ కన్నీరు పెట్టుకున్నారు చూసి చాలారోజులయినట్టు. పెళ్లి నిరాడంబరంగానే అయింది. మేనేజరునుంచి శలవ తీసుకున్నారు.

'సరే. వెళదామా యింటికి, యిక్కడ యింకా ఆలస్యమెందుకు' అన్నాడు గోపీ. శాంత అందుకొని, 'ఇక్కడికి వచ్చాముగదా. దగ్గరున్న రతిని చూడకుండా యెందుకు వెళ్లటం. మళ్ళీ యెన్నాళ్లకు చూస్తానో యేమిటో. ఇదో కారణంగా యింతదూరము రానే వచ్చాముగదా. ఏమండీ...ఏమంటారు?' అంది.

గోపీ తల వూపాడు, వాళ్లిద్దరి స్నేహాన్ని వకసారి చూశాడు కాబట్టి. గోమతి బిక్కమొహం వేసింది. బెదురుచూపులు చూస్తూ కదలకుండా నుంచుంది.

'క్రొత్త పెళ్లికూతురుకు సిగ్గెక్కువ. యెక్కమ్మా బండి' అంది శాంత. నవ్వుకుంటూ అందరూ ప్రయాణం అయ్యారు. సాయంత్రానికే ఆ వూరు చేరుకున్నారు. సరాసరి బండి రతీవాళ్లయింటిదగ్గర ఆగింది. గోమతికి యేమీ అంటానికి వీలులేని పరిస్థితి యేర్పడింది. అటు బావగారు, తోడుకోడలు, ఇటు భర్త, కామయ్యగార్లు. అట్లాగే భయంతో బండి దిగింది.

ఆ యింట్లో శారదమ్మ, మంగమ్మ మాట్లాడుకుంటున్నారు. 'మాఅన్నయ్య వెళ్లి చాలారోజులయింది. యింతవరకు రాలేదు. దాని జాడ తెలిసిందో లేదో' అంది శారదమ్మ.

'వస్తారులే దిగులుపడక...'అని యింకా యేమిటో ఓదార్చబోతుంటే వాకిట్లో తలుపు చప్పుడయింది. వెంటనే తలుపు తీసింది. మొట్టమొదట శాంత కనిపించింది. మంగమ్మ నిమిషంలోకి గుర్తుపట్టింది శాంతను, రతి స్నేహితురాలని. రతి సావిట్లోనుంచి వస్తూ 'శాంత' అంటూ వక్కసారిగా కౌగలించుకొంది.

శాంత నవ్వుతూ 'మా మరిది పెళ్లి అయింది. ఇక్కడి ఆశ్రమంలోనే. నిన్ను చూసి పోదామని వచ్చాను. పెళ్లికూతురికి సిగ్గువదల్లా. గోమతీ, తలెత్తమ్మా' అంది.

"ఆ......"అంది మంగమ్మ కళ్లు పెద్దవిచేస్తూ.